



***LANGS OORLOGSERFGOED  
IN DUINEN, POLDERS  
& HISTORISCHE  
VESTINGSTEDEN***



**De Atlantikwall fietsroute op Voorne is veelzijdig. Je fietst door een steeds veranderend landschap en komt verschillend militair erfgoed tegen. Niet alleen uit de Tweede Wereldoorlog, maar ook eeuwenoude vestingstadjes en verdedigingswerken met een bewogen historie.**

De route begint bij het bezoekerscentrum Tenellaplas van het Zuid-Hollands Landschap. Hier vlakbij lag tijdens de Tweede Wereldoorlog het Duitse hoofdkwartier van het eiland. Via een oude binnendijk fiets je naar het strand van Rockanje waar een monument staat voor inwoners die in 1944 zijn geëxecuteerd. Langs de duinstrook gaat de route verder richting de 17e-eeuwse maritieme vestingstad Hellevoetsluis.

Onderweg passeer je enkele locaties met een markante oorlogsgeschiedenis. Op de vestingwallen van Hellevoetsluis bouwden de Duitsers een kanonkazemat en geschutsbedding. Vanaf hier fiets je dwars over het eiland langs twee 19e-eeuwse forten

naar de grotendeels uit de 17e eeuw stammende vesting van Brielle. Ook hier liet de Duitse bezetter tijdens de oorlog zijn sporen na.

Door de polder gaat het verder naar de oudste nog bestaande vuurtoren van Nederland, het Stenen Baak aan de Brielse Maas. Dichtbij plaatsten de Duitsers bovenop een bunker een radar. Vanaf hier is het nog een stukje richting de Boulevard van Oostvoorne met zicht op de wuivende rietvelden en in de verte de industrie van de Europoort. Tijdens de oorlog zag je hier alleen de zee. Tenslotte fiets je door beschermd natuurgebied, dwars door de voormalige Luftwaffe radarstelling Biber en infanteriesteunpunt Heesterhof, waarna je terug bent bij het startpunt.

## 1 TENELLAPLAS

De Tenellaplas dankt zijn naam aan het kleine plantje *Anagallis Tenella* (Nederlandse naam: Teer Guichelheil). Het was een van de eerste soorten die op de oever van de plas groeide, nadat die in 1949 werd afgegraven. Het plantje is te zien in de Heemtuin Tenellaplas naast het bezoekerscentrum van het Zuid-Hollands Landschap. Het afgraven van dit terrein begon al in 1943 toen de Duitsers het duinzand nodig hadden voor camouflage van bunkers en het maken van betonpalen. De ter plekke geprefabriceerde palen transporteerden de Duitsers naar het strand, waar ze er honderden zogenaamde Tetraëder van maakten. Deze versperringen werden in de vloedlijn geplaatst zodat geallieerde landingsvaartuigen hierop zouden stuk varen of openscheuren.



*Met je gezicht naar de ingang van het bezoekerscentrum het fietspad op links, RA de weg op naar KP 3. Al snel maakt de weg een flauwe bocht naar links. Bij KP 3, richting KP 4. Je fietst op de Windgatseweg. Na 250 meter passeer je enkele huizen aan je linkerkant waarna je bij een toegangshek tot het duingebied een paardenbak met een klein bunkertje aantreft.*

## 2 HOOFDKWARTIER

Je staat aan de rand van een groot bunkercomplex dat dienst deed als hoofdkwartier van het op Voorne gelegerde infanteriebataljon. Het bunkertje wat je ziet is een zogenaamde Tobruk; een klein betonnen bouwwerk met een opening aan de bovenzijde van waaruit met een mitrailleur kon worden geschoten. In de Atlantikwall zijn er duizenden gebouwd. De naam is afkomstig van de plaats Tobruk in Libië waar de Duitsers dit van oorsprong Italiaanse ontwerp voor het eerst aantreffen en als model kopieerden. Aan de andere kant van de weg ligt het landgoed



Rijen Tetraëder op het strand van Voorne.

Olaertduyn dat in de oorlog was gevorderd. Vanuit het landhuis zwaaide de Duitse eilandcommandant de scepter over Voorne. Alleen bij dreigend gevaar verplaatste de officiersstaf zich naar de bunkers.



*Vervolg de weg 100 meter totdat je aan je linkerkant een hoge betonnen muur ziet.*

Deze betonnen muur is van de voormalige keuken annex kantine. Omdat het bouwwerk op het maaiveld was gebouwd kun je goed zien hoe hoog het is. Andere bunkers binnen het hoofdkwartier dienden voor manschappen, munitie, geneeskundige voorzieningen, communicatie en commandovoering. Twee exemplaren zijn in 2022 gesloopt.



Achter de Tobruk staat een grote manschappenbunker voor 20 militairen.



Landhuis Olaertduyn, gebouwd in 1910.

## WOLGA-TATAREN

Vanaf eind 1943 bestond de helft van de militairen op Voorne uit Wolga-Tataren die noodgedwongen dienst hadden genomen in het Duitse leger. Ze kregen de keus: of dienst nemen in de Wehrmacht of krijgsgevangenschap in een kamp onder onmenselijke omstandigheden.



*Je fietst terug naar KP 3. LA naar KP 13. Bij KP 13 RA richting KP 14. Bij de parkeerplaats van strandovergang Tweede Slag kun je de strandovergang oplopen (fiets neerzetten of aan de hand meenemen). Na 100 meter tref je aan je rechterhand drie Tetraëder en een pad richting een monument.*

## 3 EXECUTIES

Vanaf de herfst van 1944 werd de oorlog ook op Nederlandse bodem uitgevochten. Het naderende front maakte de situatie op Voorne grimmig. De Duitsers waren nerveus en op hun hoede voor elke vorm van verzet. Meerdere inwoners werden hier slachtoffer van. Als gevolg van een fanatieke NSB'er en verraad van een gedeserteerde Nederlandse SS'er werden diverse mensen opgepakt. Zes van hen werden van verzet beschuldigd en op 6 december 1944 in de duinen bij de Tweede Slag gefusilleerd. Aanvankelijk werden zij herinnerd met zes houten kruizen. In 1951 werden deze vervangen door het huidige monument. Door afslag van de duinen is deze viermaal verplaatst en staat nu 75 meter ten oosten van de oorspronkelijke plek. Op 21 december 1944 werden ook een vader en zoon voor hun huis in Rockanje gefusilleerd wegens het verbergen van een Engelse vlieger. Hun huis werd daarna in brand gestoken.



Gebedsdienst van Wolga-Tataren in de tuin voor het landhuis.



Herinneringskruizen eind jaren 40.



Terug via de parkeerplaats naar KP 14, gevolgd door KP 15, 20, 21 naar KP 22. Tussen KP 15 en 20 valt het aantal bochten op. Bij oude dijkdoorbraken zijn door het kolkende water diepe gaten ontstaan waar omheen een nieuw stuk dijk werd gelegd. Voordat het fietspad naar rechts afbuigt zie je links een kleine betonnen bunker tegen het talud van een dijk liggen.

#### 4 TELEFOONBUNKER

De Duitsers legden diep onder de grond een eigen telefoonkabelnet aan. Dit Festungskabelnetz was minder kwetsbaar voor sabotage of bombardementen dan het civiele Nederlandse telefoonnet. De schakelpunten werden ondergebracht in kleine bunkers met betonnen muren van twee meter dik. Vaak kregen ze ter camouflage een zadeldak met dakpannen en met opgeschilderde ramen hield het in de oorlog de schijn op als woning. Later op de route kom je er nog twee tegen.



Na KP 21 na plm. 150 meter de tweede (klinker)weg naar rechts. RD tot de strandopgang.



Telefoonschakelbunker in de dijk.



#### Uitstapje: Over versperringspalen

Loop de overgang op naar het strand (fiets neerzetten of aan de hand meenemen). Let op het pad waarover je loopt.

#### 5 STRAND

In de duinen tussen Rockanje en Hellevoetsluis stonden veel bouwwerken van geschutsbatterijen en infanteriestellingen. Tijdens de oorlog was de kuststrook voor de bevolking streng verboden terrein. De verlatenheid, versperringen en het vele prikkeldraad maakten het strand tot een naargeestig gebied. Eind jaren zestig zijn de bunkers in het kader van de Deltawet bijna allemaal gesloopt en het puin werd gebruikt als verharding voor wegen en paden. Alleen de bunkers achter de waterkerende duinenrij overleefden de sloopwoede. Langs het pad vanaf de parkeerplaats tot het strand liggen er links en rechts nog diverse in het struikgewas verborgen. Duits beton kreeg soms echter een tweede



Duitse kaart met stellingen.



Voor de sloop werden explosieven gebruikt.



Al snel na de oorlog werden de resten van versperringen hergebruikt.

leven. Een bijzondere vorm van hergebruik tref je aan bij deze duinovergang. Je loopt hier namelijk over honderden geprefabriceerde profielbalken van versperringen richting het strand.



Vervolg de route naar KP 22 en vervolgens KP 23 in Hellevoetsluis. Tussen KP 22 en 23 (Schenkeldijk) gaat na een parkeerplaats aan je rechterzijde de dijk met een bocht naar links. Hier overzie je het natuurgebied Quackgors.



Resten van versperringen, vaak voorzien van een geelgroene korstmoss.

## 6 DE QUACK

Bij de Quack is er maar één geschutsbunker gesloopt en liggen de overige bunkers nog in het duin. Voor de toekomst is hier een wandelpad gepland. Als je goed oplet zie je op verschillende plekken de resten van versperringspalen die na de oorlog massaal werden gebruikt als afrastering van weilanden.



Bij KP 23 in Hellevoetsluis aangekomen LA de Haerlemmerstraat in. Aan het eind sta je voor de Nederlandse kazerne Haerlem.



### Uitstapje: Vestingwallen

Parkeer de fiets en loop naar links het wandelpad de vestingwallen op.

## VESTING HELLEVOETSLUIS

De bomvrije kazerne Haerlem dateert uit 1881. Het drie etages tellende bouwwerk bood een veilig onderdak aan 300 man personeel van de naastgelegen kustbatterij. Kort daarna waren vestingwerken van baksteen al weer achterhaald door de ontwikkeling van nieuwe springstoffen en granaten. Desondanks namen in WO2 ook Duitse militairen hier hun intrek. Even verder tref je een replica aan van een Nederlands kanon aangeduid als '24IJ', dat betekent dat de loop van gietijzer is met een doorsnede van 24 cm. In de 19e eeuw stonden maar liefst 13 stukken geschut op rij om schepen op het Haringvliet te beschieten. De Duitsers hadden niets aan de verouderde kanonnen die omwille van het staal dan ook werden omgesmolten. De vestingwallen werden wel weer in staat van verdediging gebracht en verderop verrees een geschutsbunker waarin een 7,5 cm kanon beschermd stond opgesteld. Het nadeel van de bunker was het beperkte schootsveld en daarom kon het kanon via een betonpad aan de achterzijde naar een open bedding worden gereden voor 360 graden schootsveld. Het ensemble is nog goed zichtbaar.

### SLOOP EN EVACUATIE

In de oorlog zijn op twee woningen na alle gebouwen aan de linkerzijde van de vesting afgebroken. Ze zouden de geallieerden bij een geslaagde landing bescherming kunnen bieden en stonden het schootsveld van het Duitse geschut in de weg. Daarom werden 190 woningen, 24 winkels en 8 bedrijven met de grond gelijk gemaakt. De geëvacueerde bevolking moest in zeer korte tijd elders woonruimte zoeken.



Terug naar de fiets en KP 23. Brug over bij het pleintje LA richting KP 25.



### **Uitstapje: uitzichtpunt**

Het is leuk om bij het pleintje de Kerkstraat in te lopen naar een uitzichtpunt/geschutsbedding. Einde van de Kerkstraat RD, na 100 meter links.

## **8 HAVEN EN GESCHUTSBEDDING**

In de geschutsbedding stond een licht luchtdoelkanon met een kaliber van 2 cm. De bedieningsmanschappen sliepen in de hieronder gelegen oude Nederlandse schuilplaats. Vanaf dit hoge punt overzie je het Haringvliet en de haven van Hellevoetsluis. Deze werd direct in de zomer van 1940 door de Kriegsmarine in gebruik genomen. Er lagen hoofdzakelijk in beslag genomen Hollandse vissersschepen die waren verbouwd en bewapend. Ze hadden tot taak de mondingen van de Zuid-Hollandse binnenwateren te beschermen en Engelse mijnen te ruimen.



Vestingwallen met op de voorgrond de Duitse geschutsbunker type 612 en een open geschutsbedding. De bebouwing links van de haven werd gesloopt.



De sloop van de linkerzijde van de vesting is begin 1944 in volle gang.



Duitse militairen op de fiets voor fort Noorddijk.



Terug naar het pleintje, RA richting KP 25. Buiten de vesting KP 19 volgen. Hier aangekomen RA langs het fort richting KP 47.

## **9 BATTERIJ NOORDDIJK**

Deze in 1884 opgestelde batterij, in de volksmond 'fort' genoemd, is gelijktijdig gebouwd met het identieke fort Penserdijk waar je later op de route langs fietst. Ze maakten met de kustbatterijen van Brielle en Hellevoetsluis deel uit van de 'Stelling van de monden van de Maas en het Haringvliet'. De polders ten westen van deze linie zouden bij oorlogsdreiging onder water worden gezet. Elk fort bestaat uit een bomvrij gebouw, geflankeerd door geschutsofstellingen omringd door een gracht. De Duitsers namen beide locaties in gebruik als onderkomen en opslag.



Inundatie bij Hellevoetsluis.

Op fort Noorddijk stond ook een houten toren met een radiobaken van de Luftwaffe, bedoeld om Duitse piloten te helpen navigeren. De Duitsers hebben het Hollandse plan van inunderen daadwerkelijk uitgevoerd. Ten oosten en westen van het Kanaal door Voorne werden de polders met zeewater gevuld. Geallieerde vliegtuigen en parachutisten konden zo nooit landen. Het zout was nog jarenlang funest voor de landbouw.



*Vervolg de route naar KP 47, 33, 32, 31. Bij KP 32 ligt iets verder aan je linkerhand zusterfort Penserdijk. KP 31 is bij de rotonde/bushalte voor de ingang tot de vesting van Brielle. Zodra je de bushalte aan je rechterhand ziet moet je het parallelle fietspad op (er mist een routebordje). Gelijk RA, weg oversteken en RD de Nobelstraat in, volg deze tot aan de Markt.*

## 10 VESTING BRIELLE

Elk jaar op 1 april is het feest in Brielle. Dan wordt herdacht dat in 1572 tijdens de Tachtigjarige Oorlog de Watergeuzen de stad veroverden op de Spanjaarden. Enkele eeuwen later werd de vesting weer in staat van verdediging gebracht, ditmaal door de Duitsers. Zo kon de poort waar je doorheen fietst worden afgesloten met een grote beweegbare betonnen versperring. De bastions en wallen werden volgebouwd met een dozijn houten barakken en talloze schuttersputten en mitrailleurnesten. In de stoep voor het vijfde huis aan de rechterkant (Nobelstraat 85) vind je drie kleine messing plaquettes. Dit zijn Stolpersteine die in heel Europa zijn te vinden



Het Historisch Museum op de hoek van de Markt was destijds het stadhuis. Op deze plek werd de bevrijding groots gevierd.

voor de huizen waarvan de voormalige Joodse bewoners zijn vermoord door de nazi's. In de plaatjes zijn de naam en geboortedatum gestanst, alsmede datum en plaats van overlijden (vaak een concentratiekamp). In dit geval slager Izaak Gazan met zijn vrouw en kind in Sobibor. Iets verder op nr. 10 het plaatje voor zijn jongere broer Ies, vrouw en vijf kinderen, vermoord in Auschwitz. Ook bij huisnummer 67 en Koopmanstraat 7 treft je Stolpersteine aan van de in totaal 21 Joodse inwoners die uit Brielle zijn gedeporteerd en nooit terugkwamen.



*Op de Markt LA, Koopmanstraat. Bij het pleintje rechts aanhouden, de Langestraat in. Uitrijden en je bent op KP 25. RD, bocht mee naar rechts, LA de vesting uit naar KP 53.*

## 11 VERSCHOLEN

Tussen de Bollaarsdijk en de Heindijk ligt tussen het struikgewas een grote manschappenbunker verscholen met op het dak een twee meter dikke ommuring voor een radarinstallatie. Als er geallieerde toestellen aankwamen waarschuwde deze radar de vier Duitse luchtdoelbatterijen op het eiland De Beer aan de andere kant van de Maas.



### **Uitstapje: Stenen Baak**

*Vanaf KP 53 een paar honderd meter fietsen richting KP 26. Je ziet rechts de Stenen Baak, de eerste Nederlandse vuurtoren van baksteen met ernaast een reconstructie van een 18e-eeuwse geschutsbatterij met kogelgloeioven. In deze oven werden kogels verhit tot ze roodgloeïend waren om zo houten schepen in brand te schieten.*



De ommuring voor de radar: graffiti als hedendaagse vorm van camouflage.



Vanaf KP 53 volg richting KP 02.

Na de vork waar de Heindijk overgaat in de Tichelarijweg, ligt in de bocht aan de rechterzijde weer een telefoonbunker (zie ook de beschrijving bij punt 4).



Sla aan het eind van de Tichelarijweg op de T-splitsing RA (volg dus niet KP 02). Op de T-splitsing LA, het fietspad onder het viaduct door.

## 12 VERSTOPT IN STRUIKEN

In de tuin links van het fietspad staan goed verstopt tussen bomen en struikgewas enkele bunkers. De grootste is een woonbunker voor 20 man waar de bomen zelfs op het betonnen dak wortelen. De bouwwerken vormden tezamen met tientallen anderen in de duinen aan de overkant van de weg een groot infanteriecomplex ter bescherming van de Maasmonding.



Je steekt verderop de weg over naar rechts, richting KP 51 en de Boulevard.

## 13 WASSERMANN

In deze duinen liggen zowel links als rechts van het pad veel bunkers verscholen. Aangezien het beschermd natuurgebied is, mag je hier niet naar toe lopen. Links stond een zogenaamde Wassermann radarmast van 40 meter hoog. De radar kon geallieerde bommenwerpers op een afstand van ruim 300 kilometer waarnemen. De peilgegevens werden doorgegeven aan de commandobunker in de 'Biberstelling' (zie punt 18).

## 14 GROENE STRAND

Als je bent aangekomen op de Boulevard zie je aan je rechterhand het zogenaamde Groene Strand met aan de horizon de havenindustrie. Een kleine eeuw geleden meerde hier de veerboot met badgasten uit Rotterdam nog aan, en in de oorlog tuurden de Duitsers hier over de zee 'Nach England'. Het water



De Wassermann aan de Boulevard.



De gesloopte thee-koepel, destijds een markant monument aan de Boulevard.

kwam tot aan de voet van de Boulevard wat tijdens een zware storm zelfs tot verzakking van enkele bunkers leidde. Sinds de jaren 30 trok de zee zich langzaam terug en elk jaar werd het strand voor de Boulevard modderiger en groener. Na de aanleg van de Brielse Gatdam werd het gebied in de jaren zestig afgegraven en zo ontstond het Oostvoornse Meer. Rondom groeien het kreupelhout en de rietvelden volop.

## 15 BOULEVARD

Links ligt de oorspronkelijke eerste waterkerende duinenrij waar tot 1942 verschillende hotels en cafés stonden. Deze werden gesloopt voor het schietsveld vanuit verschillende bunkers die nog in de duinen verborgen liggen. Ook de uit 1742 stammende monumentale thee-koepel van de Dijkgraven van Voorne werd gesloopt. In 2014 is deze weer herbouwd naast Hotel Restaurant 't Wapen van Marion, een kilometer verwijderd van de oorspronkelijke plek.



Bij KP 51 aangekomen vervolg naar KP 01. Aan het einde van de Boulevard ligt links de herbouwde thee-koepel. Vervolg het fietspad met een flauwe bocht RD.

## 16 DUITSE BETONWEG

Het tracé waar je nu fietst was door de Duitsers op het strand aangelegd als hoge zandwal met betonplaten op de boven- en zijkanten. Zo diende het als transportweg voor bouwmaterialen, maar ook als antitankmuur. In het cement waren afdrucken van soldatenlaarzen te zien. In 1997 zijn deze sporen van het verleden verdwenen toen er nieuwe platen zijn gelegd.



De sloop van de Duitse betonweg.

*Bij de driesprong RA. Verderop heb je rechts zicht op het Oostvoornse Meer en aan de linkerkant Paviljoen De Duinrand. Bij KP 01 LA het duingebied in richting KP 03. Je kunt ook honderd meter verder fietsen voor een uitkijkpunt.*



### **Uitstapje: Uitzichtpunt**

*In de verte zie je het torentje van Restaurant Aan Zee. Het is de moeite waard om vanaf het hoge uitkijkpunt over het strand te kijken.*



Linksonder het Sipkesslag, rechts een waterplas waar eens het vliegveldje lag. Daarboven het Oostvoornse meer.



*Je fietst een stukje over een hobbelig klinkerpad (Sipkesslag). Dit zijn de oude straatklinkers uit de jaren 30 van de toenmalige Vliegveldweg. Na een lichte stijging in het fietspad sta je aan de rand van de voormalige radarstelling Biber.*

## 17 VLEGVELDJE

Na de stijging in het fietspad, ter hoogte van het meertje, zie je aan de linkerkant van het fietspad een zandpaadje richting een hoger gelegen bult. Dat is een bunker waar op het dak in een betonnen bedding een licht luchtdoelkanon stond ter bescherming van Stelling Biber. In de bunker sliepen de militairen en lag munitie opgeslagen. Vanaf hier overzie je een voormalig vliegveldje. Tot 1940 werd er gevlogen met sportvliegtuigjes en de in Rockanje woonachtige directeur van de Van Nelle fabriek in Rotterdam vertrok vanaf hier per vliegtuig naar zijn werk. Tegenwoordig wordt het terrein in de winter onder water gezet om bij vorst te kunnen schaatsen.

## 18 RADARSTELLING BIBER

Radarstelling Biber was een groot complex. Op een terrein van tientallen hectares waren meer dan 80 bunkers gebouwd en stonden verschillende radarinstallaties. Vooral in de nachtelijke uren speurde de Luftwaffe hiermee het luchtruim af naar geallieerde bommenwerpers. Bij detectie werden Duitse jachtvliegtuigen naar de nietsvermoedende toestellen geleid om het gevecht aan te gaan. Veel van de heuveltjes die je hier ziet zijn bedrieglijk. Het zijn geen duinen, maar onder het zand verborgen bunkers. Tegenwoordig is in de grote twee etages tellende commandobunker van de radarstelling een museum ingericht. In de zomermaanden worden zowel binnen als buiten rondleidingen gegeven.



In een bunker in stelling Biber wordt in de oorlog onder de grond Kerstfeest gevierd.



Volg het fietspad tot je aan de rechterkant hoge bomen op zandbulten ziet.

## 19 HEESTERHOF

Onder de zandbulten naar manschappen- en munitiebunkers schuil van een steunpunt voor een infanteriereserve. Het complex werd ook wel Heesterhof genoemd, vanwege de heesters die hier destijds groeiden. Je kunt bij het wandelpad naar rechts even afstappen om tussen de bunkers te lopen. De omgeving is bosachtig dankzij de Oostenrijkse dennen die natuurbeschermer Cees Sipkes na de oorlog op de bunkers plantte om ze te maskeren. Deze bomen wortelen niet diep en zijn daarom geschikt om het zand vast te houden. Enkele bunkers zijn met elkaar verbonden via gangen van betonnen ringen die oorspronkelijk voor de riolering in steden waren bedoeld. Dit was een betere bescherming tegen granaatscherven en kogels dan open loopgraven. Op 9 oktober 1944 werd de evangelist Leendert Van der Meer op verdenking van verzetsactiviteiten in een bunker opgesloten. Na twee dagen opsluiting werd hij op deze plek geëxecuteerd. Enkele inwoners uit Oostvoorne moesten hierbij verplicht toekijken.

### SMALSPOOR

Aan de linkerkant van het fietspad zie je twee kleine duinplassen. In de vorige eeuw was er een tramlijn van Rotterdam naar Oostvoorne met als eindpunt de Zeeweg, bij het strand. Vanaf hier legden de Duitsers een smalspoor aan om bouwmaterialen en grind naar de moeilijk te bereiken bouwplaatsen in de duinen te transporteren. De duinplassen zijn sporen van een overslag- en rangeerterrein van dit smalspoor. Vanaf hier vertakte het tracé zich richting de zee en de Tenellaplas.



'Bunkerbouwers' voor het smalspoor. Velen van hen kwamen uit Rotterdam en bleven in een barakkenkamp overnachten.



Vervolg fietspad. Op het kruispunt Duinzoom/F.H.G. van Itersonlaan RA het fietspad op naar KP 03. Net voor dit punt zie je aan je rechterhand de Tenellaplas weer, eindpunt van deze route.

Op het kruispunt zie je aan de overkant van de weg een vierkant bouwwerk. Ook dit was een betonnen telefoonbunker (zie beschrijving punt 4), maar in dit geval ter camouflage voorzien van een mantel van bakstenen.



De telefoonbunker met een klein deurtje naar de schakelruimte.



## Startpunt / eindpunt

Gratis parkeerterrein bezoekerscentrum Tenellaplas Zuid-Hollands Landschap, Duinstraat 12a, 3235 NK Rockanje.

Bij het start-/eindpunt, nabij de stranden en in de vestingsteden Hellevoetsluis en Brielle zijn horecagelegenheden.

## Bezienswaardigheden

1. Tenellaplas
2. Hoofdkwartier
3. Executies
4. Telefoonbunker
5. Strand
6. De Quack
7. Vesting Hellevoetsluis
8. Haven en geschutsbedding
9. Batterij Noorddijk
10. Vesting Brielle
11. Verscholen
12. Verstopt in struiken
13. Wassermann
14. Groene strand
15. Boulevard
16. Duitse betonweg
17. Vliegveldje
18. Radarstelling Biber
19. Heesterhof



### Leeswijzer

Je kunt de route desgewenst bij elk knooppunt beginnen en de routebeschrijving vanaf dat punt oppakken. De route kan ingekort worden door andere knooppunten te volgen, zie hiervoor ook de borden die bij veel knooppunten zijn geplaatst.

LA = linksaf

RD = rechtdoor

RA = rechtsaf

KP = knooppunt

### Meer informatie

[bezoekatlantikwall.nl](http://bezoekatlantikwall.nl)

### Respect

Bunkers zijn vaak de biotoop van zeldzame planten- en diersoorten en staan in beschermd natuurgebied of op particuliere grond. Dit is verboden terrein voor onbevoegden, tenzij je op de openbare fiets- of wandelpaden blijft.

### Colofon

De fietsroute is een product van de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid-Holland en is uitgegeven door Stichting Forten Nederland. Het betreft een actualisatie van een bestaande route die eerder is uitgegeven door het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De route is ook digitaal beschikbaar op de website [bezoekatlantikwall.nl](http://bezoekatlantikwall.nl).

© Foto's: A. van Beveren pag. 1, 6lb, 9lo,12, Jorn Baars pag 2l, J. Rijpsma pag. 3, 4lo, 5lo, 6rb, 7r, 9lb, 10r M. Mosch pag. 9r, NIOD pag. 8l, Streekarchief Voorne-Putten pag. 2r, 4lb, 4ro, 5lb, 6lo, 6ro, 7l, 8r, 10l